

LUDOVIT HOLOTÍK

OHLAS VEĽKEJ OKTÓBROVEJ SOCIALISTICKEJ REVOLÚCIE NA SLOVENSKU OD KONCA ROKU 1917 DO VZNIKU ČSR

Celé pokrokové ľudstvo si tohto roku pripomína 40. výročie Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, ktorá priniesla víťazstvo ruskému revolučnému proletariátu a roľníctvu a začala éru socialistických revolúcií. Októbrová revolúcia prevratne zasiahla do ďalšieho vývoja národov a hlboko ovplyvnila aj život Čechov a Slovákov. V duchu víťazných myšlienok Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie buduje dnes nový spoločenský poriadok deväťstomiliónový socialistický tábor, ku ktorému patrí aj ľudovedemokratické Československo.

Medzinárodný význam Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie sa prejavil už v bezprostrednom ohlase, s ktorým sa stretlo nastolenie diktatúry proletariátu v Rusku u svetového proletariátu i pracujúcich mas všetkých národov. Zvlášť veľký ohlas mala Októbrová revolúcia v Rakúsko-Uhorsku, ktoré sa ocitlo v poslednom roku svetovej vojny v dôsledku celého predchádzajúceho historického vývoja, vojnového hospodárstva, neúspechov na frontoch a v dôsledku rastu revolučných nálad v hlbokkej kríze. Pozostatky feudalizmu, nedostatok demokratických práv, národnostný útlak a dôsledky vojny vytvorili v Rakúsko-uhorskej monarchii podobnú situáciu, aká viedla v Rusku k proletárskej revolúcií. Heslá Októbrovej revolúcie: robotnícka a roľnícka vláda, roľníkom pôdu, mier bez anexií a právo národov na sebaurčenie padli preto v Rakúsko-uhorskej monarchii na úrodnú pôdu.

V tomto článku sa chceme zaoberať ohlasom Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie na Slovensku od konca roku 1917 do vzniku Československej republiky. Je to iba jeden časový úsek, jedna fáza ohlasu ruských revolučných udalostí na Slovensku. Bezprostredný vplyv Veľkej októbrovej revolúcie sa na Slovensku prejavoval aj po vzniku ČSR až do založenia Komunistickej strany Československa, pravda, už v nových politických podmienkach a pri pôsobení nových domácich i medzinárodných činiteľov. Založenie KSČ, budovanie na základoch víťazného leninského učenia, bolo zavŕšením tej fázy českého a slovenského robotníckeho hnutia, ktorá sa vyvíjala pod priamym vplyvom Októbrovej revolúcie.

Problému ohlasu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie na Slovensku

venovala slovenská historiografia doteraz veľmi malú pozornosť. Jednotliví buržoázni publicisti poukázali pod tlakom faktov na ohlas ruských revolučných udalostí na Slovensku.¹ Avšak buržoázna historiografia vcelku zamĺčovala vplyv Októbrovej revolúcie na slovenský politický život. Viedla ju k tomu predovšetkým buržoázna koncepcia vzniku Československej republiky. Z marxistických historikov sa zaoberali doteraz otázkou ohlasu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie na Slovensku roku 1918 M. Gosiorovský,² J. Tibenský,³ autor týchto riadkov⁴ a v širších súvislostiach aj český historik K. Pichlík.⁵ Gosiorovský a Tibenský sa zamerali predovšetkým na objasnenie vplyvu Októbrovej revolúcie na národnooslobodzovacie hnutie na Slovensku. Hoci v podstate im boli jediným prameňom Robotníckej noviny, predsa priniesli nové pohľady, ktoré vyracali staré mylné koncepcie o vzniku Československej republiky. V poslednej práci doplnil M. Gosiorovský⁶ svoje staršie práce niektorými údajmi o štrajkovom hnutí a vzburách vojakov, pričom sa opieral vcelku o nové maďarské edície dokumentov z dejín robotníckeho hnutia v Uhorsku v rokoch prvej svetovej vojny.⁷ Na základe archívneho štúdia teda problematika ohlasu Októbrovej revolúcie doteraz spracovaná nebola.

Nemožno pochybovať o tom, že zložitost a mnohostrannost problematiky ohlasu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie možno objasniť iba na základe dôkladného archívneho štúdia. Vzhľadom na skutočnosť, že na Slovensku neexistovali vyhranené celoslovenské politické alebo správne inštitúcie, dané otázky možno objasniť iba kompletným výskumom materiálu všetkých slovenských archívov. Súčasne treba dodať, že štúdium ohlasu Októbrovej revolúcie si vyžaduje veľmi citlivý rozbor každého politického javu a udalosti, ktorá sa na Slovensku odohrala, a jej zhodnotenia, do akej miery vyrastá ona z vnútorných podmienok a do akej miery je ona ovplyvnená ruskými revolučnými udalosťami. Z uvedených dôvodov si nenárokuje vyčerpať problém ohlasu Októbrovej revolúcie v plnej šírke. Pokúsime sa predbežne zhrnúť niektoré najzávažnejšie fakty a problémy týkajúce sa danej témy.

*

Úvodom sme naznačili, že príčinou mimoriadneho ohlasu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie v Rakúsko-Uhorsku bola skutočnosť, že

¹ Pozri napr. Medvecký K. A., *Slovenský prevrat III*, Bratislava 1931, 3.

² Gosiorovský M., *Slovenský proletariát pri vzniku ČSR*, Sborník Ústavu Slovenského národného povstania I, 213—232.

³ Tibenský J., *Slovenské robotnícke hnutie, októbrová revolúcia a vznik ČSR*, Slovensko XV, 1951, 195—201.

⁴ Holotík E., *Vznik ČSR — výsledok revolučných bojov českého a slovenského ľudu*, Pod zástavou socializmu IV, 21, 1955, 1313—1328.

⁵ Pichlík K., *Vzpoua vojáků pěšího pluku č. 71 v Kragujevací v červnu 1918*, Historie a vojenství 1955, 4, 444—472.

⁶ Gosiorovský M., *Dejiny slovenského robotníckeho hnutia (1848—1918)*, Bratislava 1956.

⁷ *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai V*, Budapest 1956.

pracujúce masy žili v habsburskej monarchii približne v podobných podmienkach ako pracujúce masy starého Ruska. Platí to najmä o uhorskej časti monarchie, ktorá bola zaostalou, agrárnou krajinou, kde si statkárska oligarchia zachovala dôležité hospodárske a politické výsady až do konca prvej svetovej vojny.

Slovensko, ktoré tvorilo neoddeliteľnú súčasť Uhorska a ktoré zvierali vo svojom brutálnom náruči maďarské vládnúce triedy, tlačili všetky základné spoločenské, hospodárske a politické problémy Rakúsko-Uhorska. Slovenský ľud tlačili všetky problémy, ktoré doliehali aj na pracujúcich ostatných národnosti monarchie. Súčasne však malo Slovensko aj osobitné problémy, ktoré súviseli s jeho politickým postavením v Uhorsku.⁸

V podmienkach národnostného útlaku život slovenskej spoločnosti bol neplnokrvný, bez potrebných kultúrnych a politických celoslovenských ustanovizní. Táto skutočnosť sa dotýkala, pravda, viacej proletariátu ako buržoázie. Slovenská sociálna demokracia, odhliadnuc od jej ideologickej úrovne, nebola pevnou organizáciou, ktorá by mohla viesť k víťazným bojom slovenskú robotnícku triedu. Napriek existencii slovenskej sociálnej demokracie, ktorej činnosť sa obmedzovala viac-menej na vydávanie slovenskej robotníckej tlače, podstatná časť slovenského proletariátu sa nachádzala pod organizačným vplyvom uhorskej demokracie, ktorá v oblasti národnostnej politiky bola často nástrojom šovinistickej politiky vládnúcich vrstiev. Stav celoslovenských ustanovizní prirodzene vplýval aj spätne a spoluvytváral niektoré črty slovenského vývoja, ktoré sa veľmi výrazne prejavili v priebehu prvej svetovej imperialistickej vojny.

Hoci národnostná otázka bola pálčivou otázkou Slovenska, predsa hlavným slovenským problémom zostával problém dokončiť buržoáznodemokratickú revolúciu, s ktorou úzko súviselo aj riešenie národnostnej otázky. Dokončenie buržoáznodemokratickej revolúcie bolo aj životným záujmom proletariátu, aby mohol viesť ďalší boj za svoje oslobodenie.

Základným nedostatkom slovenského politického života, ktorý sa plne prejavil aj v priebehu prvej svetovej vojny, bol fakt, že neexistoval subjektívny činiteľ, ktorý by usmerňoval boj proletariátu a pod vedením tohto i ostatné pracujúce vrstvy. Neexistovala robotnícka revolučná strana, ktorá by vedela spojiť boj za oslobodenie proletariátu s bojom za odstránenie národnostného útlaku. Slovenská sociálna demokracia ukázala svoju nemohúcnosť ihneď po vzniku svetovej vojny, keď sa dobrovoľne vzdala ďalšej činnosti. Buržoázne smery v slovenskej politike vystúpili dokonca na podporu vojny a vojnových cieľov rakúsko-uhorského imperialismu. Otvorene však monarchii slúžila v priebehu vojny iba hŕstka klerikálnych politikov.

Slovenský ľud reagoval na vznik svetovej imperialistickej vojny iným

⁸ Obširnejšie sa situáciou pred prvou svetovou vojnou zaoberáme v štúdiu *Problém národnooslobodzovacieho boja a politika slovenskej buržoázie pred prvou svetovou vojnou*, Historický časopis III, 26—49.

spôsobom ako predstavitelia slovenských politických strán, včítane sociálnych demokratov. Už v priebehu mobilizácie došlo na Slovensku k rozličným formám odbojového hnutia proti vojne, proti monarchii a vládnúcim vrstvám. Treba zdôrazniť, že išlo o hnutie živelné, neorganizované, ktorého nositeľmi boli jednotlivci alebo skupiny vidieckeho i mestského obyvateľstva. K najväznejším udalostiam tohto druhu došlo na začiatku vojny v Žiline. 2. augusta 1914 vtrhlo vidiecke obyvateľstvo, podráždené nedostatkom potravín, zo žilinskej stanice do mesta s úmyslom prepadnúť zatvorené obchody a zmocniť sa potrebného tovaru. Nepokoje, ktoré vznikli, musela udusiť stotina vojakov, urýchlene do Žiliny povolaná turčianskym podžupanom. V úradných hláseniach z tohto obdobia boli prestrašené hlásenia o tom, že slovenské obyvateľstvo vystupuje na obranu Srbov, že sympatizuje s Rusmi a adresuje nenávistné výroky proti monarchii, panovníkovi, maďarským vládnúcim triedam a proti národnému a sociálnemu útlaku vôbec.⁹ Na iných miestach Slovenska sa stretáme s odmietnutím vojenskej služby. Desiatky slovenských vojakov boli pre uvedené výroky pohnaní pred súd a uväznení.¹⁰ Srbské a najmä proruské sympatie sa stupňovali pod vplyvom víťazstiev ruskej armády, ktorá koncom roku 1914 vstúpila na severovýchode i na časť slovenského územia.

Odpor, ktorý sa na začiatku svetovej vojny prejavil proti vojne a proti vládnúcim triedam monarchie, ako aj živelné prejavy slovanského citenia vojenskej úrady ľahko zlikvidovali. Vládi sa podarilo aj v ostatných častiach monarchie podobné prejavy odporu a nespokojnosti umlčať. Udalosti na začiatku svetovej vojny na Slovensku znovu naznačili hĺbku rozporov medzi proletariátom a kapitalistami, medzi statkármi a roľníkmi a hlboké rozpory národnostné, ktoré sa môžu premeniť rýchlo z tlmenej nespokojnosti v otvorenú hrozbu vládnúcim triedam.

Vládnúce triedy monarchie a najmä Uhorska očakávali od vojny upevnenie svojho postavenia na Balkáne i upevnenie svojho otráveného postavenia vo vnútri krajiny. Vojna však zhoršila postavenie monarchie vo viacerých smeroch. V prvom rade sa ukázalo, že Rakúsko-Uhorsko nebolo na dlhú vojnu dostatočne pripravené. Skoro sa ukázala aj hospodárska slabosť monarchie. Vojnové hospodárstvo rozrušilo priemyselnú výrobu, domáci i zahraničný obchod. Hoci sa priemysel preorientoval takmer výhradne na vojnovú výrobu, už v druhom roku vojny sa objavil katastrofálny nedostatok surovín, ktorý sa stále rozrastal. Štátny dozor nad rozdeľovaním surovín nemohol tento nedostatok odstrániť. Okrem nedostatku kovov a bavlny prejavoval sa najcitelnejšie nedostatok uhlia. K ťažkostiam so surovinami priradil sa i nedostatok pracovných síl, najmä kvalifikovaných. Podľa maďarského historika Eckharta počet zamestnancov v priemysle klesol v priemere o 12,6 %.¹¹ Podniky, ktoré pracovali pre armádu,

⁹ PŠA Trenčín — 16.593/914 pž.

¹⁰ Ohlasom vzniku prvej svetovej vojny sa podrobnejšie zaoberáme v práci Štefánikovská legenda a vznik ČSR (v tlači).

¹¹ Eckhart F., *A magyar közgazdaság száz éve, 1841—1941*, Budapest 1941, 194.

boli zmilitarizované, dostali sa pod vojenskú kontrolu. V týchto priemyselných podnikoch nesmeli robotníci opustiť zamestnanie, nesmeli štrajkovať a pracovné sily sa obstarávali okrem z radov žien aj z radov vojnových zajatcov. Napriek hospodárskym ťažkostiam dosiahli podnikatelia obrovské zisky. Možno pozorovať ďalšiu koncentráciu výroby i kapitálu. Celý rad drobných podnikov, najmä ktoré nevyrábali pre vojnu, zanikol.

Stupňovaním zásobovacích ťažkostí sa zhoršovali životné podmienky širokých pracujúcich vrstiev, najmä robotníckej triedy. Ceny priemyselných i poľnohospodárskych výrobkov prekročili vysoko mierový priemer. Zvlášť citeľnou sa stávala skutočnosť, že sa objavoval stále väčší nedostatok potravín. V dôsledku nedostatku pracovných síl, záprahov a umelých hnojív klesli hektárové výnosy kukurice o polovicu a zemiakov o tretinu. Ťažkosti s produkciou mäsa boli ešte väčšie. V súvislosti s vojnovým zásobovaním sa stav dobytky znížil roku 1916 u rožného statku o 21 %, u ošípaných o 28 %, u oviec o 56 %.¹² Roku 1916 dostali úrady splnomocnenie, že mohli nariadiť pracovnú povinnosť v poľnohospodárstve. Z tejto situácie ťažili však predovšetkým veľkostatkári. Dedinské obyvateľstvo muselo pracovať nielen v poľnohospodárstve, ale aj v rôznych vojnových podnikoch, odkiaľ, ako svedčia o tom úradné hlásenia, v masovej miere utekalo pre neznesiteľné mzdové a zásobovacie podmienky. Okrem toho postihovala dedinské obyvateľstvo ťažko každoročná rekvirácia poľnohospodárskych plodín. Rekvirovalo sa násilne za asistencie vojenských oddielov.

V prvý dvoch rokoch vojny obyvateľstvo v dôsledku zmilitarizovania hospodárskeho i verejného života a v dôsledku zostrenia útlaku policajnej moci neprejavovalo otvorene rastúcu nespokojnosť a rozhorčenie. V tomto období sa stretávame iba s ojedinelými štrajkami. Tak vo februári 1915 protestovali proti nízkym mzdám a zhoršujúcim sa zásobovacím pomerom robotníci v baníckej osade Bindt.¹³ Ojedinele dochádzalo k prejavom nespokojnosti iba v súvislosti s rastúcim nedostatkom potravinových článkov.

Nová situácia sa vytvorila na Slovensku po páde cárizmu a víťazstve februárovej buržoáznodemokratickej revolúcie v Rusku. Maďarské vládnuce triedy ochromili po vzniku vojny úplne slovenský politický život, a preto nevyvolali ruské udalosti ihneď taký ohlas, s akým sa stretli napríklad v českých krajinách. Na druhej strane vláda sama však predpokládala, že vývoj pomerov v Rusku ovplyvní čoskoro aj obyvateľstvo Uhorska. Svedčí o tom obežník, ktorý 23. apríla rozoslal uhorský ministerský predseda všetkým županom v Uhorsku. V uvedenom obežníku sa okrem iného písalo: „Hoci sa predbežne nejavia žiadne príznaky, že by ruské revolučné hnutie malo na obyvateľstvo monarchie nepríjemný antidynastický vplyv

¹² Eckhart F., c. d., 187.

¹³ Ústredný bankský archív (ÚBA) 275/1915.

alebo že by bolo zapôsobilo v zmysle snáh namierených proti štátnym vrchnostiam, predsa v dôsledku ťažkostí spojených so zadovážením potravných článkov a ťažkých bremien uvalených vojnovými pomermi najmä na chudobné vrstvy ľudu, nie je vylúčené, že by sa mohlo podariť neustávajúcej poburujúcej práci našich nepriateľov vyvolať miestne nepokoje." Ministerský predseda vyzýval županov, aby „v tomto smere nenápadne pozorovali náladu obyvateľstva".¹⁴ Prvé odpovede županov boli negatívne. 26. apríla odpovedal župan Abovsko-turnianskej župy a vo svojej zpráve uviedol, že nepokoje, ktoré sa vyskytli u niektorých vrstiev pri jednotlivých rekviráciách, nemali nič spoločného s ruskými udalosťami.¹⁵

V prvej polovici roku 1917 začalo dochádzať v jednotlivých častiach monarchie k štrajkovým hnutiam a búrlivým demonštráciám, na ktorých sa pracujúci ľud dožadoval zlepšenia zásobovacej situácie. Aj na Slovensku sa stupňovali v tomto období zásobovacie ťažkosti a zhoršovali sa ďalej životné podmienky pracujúcich. Ceny potravín stúpili viac ako dvojnásobne, ceny šatstva až dvadsaťnásobne.¹⁶ Mzdy pritom stúpili celkom nepatrne. Katastrofálne pôsobil najmä pokles ťažby uhlia, ktorý spôsoboval kritickú situáciu v celom priemysle a doprave. Horšiacu sa situáciu v zásobovaní, vstup Spojených štátov do vojny, porážky rakúsko-uhorských armád vytvárali podmienky pre rast revolučných nálad proletariátu aj na Slovensku.

Podľa nášho doterajšieho výskumu sa rozsiahlejšie štrajkové hnutie začína v máji 1917. 2. mája štrajkovali banskí robotníci v Slovinkách a od 23. mája železniční robotníci v Nových Zámkoch. 21. júna 1917 štrajkovali baníci v Rudňanoch. Baníci štrajkom protestovali proti nízkym mzdám.¹⁷ 12. júla 1917 vstúpili do štrajku poľnohospodárski robotníci v Trenčianskych Biskupiciach.¹⁸ Zhoršujúca sa zásobovacia situácia v auguste a septembri 1917 vyvolala celý rad protestných štrajkov v baníckych oblastiach. Tak 1. septembra 1917 dožadovali sa prídely chleba robotníci v utekáčskych sklárňach.¹⁹ 5. septembra zastavili prácu baníci v Rožňave.²⁰ 9. septembra začali štrajk robotníci v Coburgových závodoch v Pohorelej.²¹ Toho istého dňa sa konalo ľudové zhromaždenie v Košiciach, na ktorom sa robotníčky tabakovej fabriky dožadovali zlepšenia pracovných podmienok.²² Košické robotníčky štrajkovali od 1. septembra a ich štrajk trval až do 12. septembra. 23. septembra žiadali robotníci podbrezovských železiarní na verejnom zhromaždení skrátenie pracovného času.²³

¹⁴ ŠA Košice, 260/1917.

¹⁵ Tamže.

¹⁶ Eckhart F., c. d., 191.

¹⁷ PŠA Levoča, 2463/1917.

¹⁸ PŠA Trenčín, 9090/917.

¹⁹ PŠA Rimavská Sobota, Spisy býv. Gemerskej župy 16 766/917.

²⁰ PŠA Rimavská Sobota, Spisy býv. Gemerskej župy 17 666/917.

²¹ PŠA Rimavská sobota, Spisy býv. Gemerskej župy, 17 552/917.

²² ŠA Košice 1081/917.

²³ Archív ONV Brezno, 2818/17.

15. októbra 1917 začali štrajk baníci v Handlovej, ktorým protestovali proti nedostatkom v zásobovaní.²⁴ Do každého miesta, kde vystúpila robotnícka trieda bojovnejšie, vojenské úrady vysielali ihneď pohotovostné vojenské jednotky, ktorých úlohou bolo potlačiť násilím prejavy akejkoľvek nespokojnosti.

Spomínané štrajky, demonštrácie a protestné hnutia sa prevažne zameriavali na zlepšenie zásobovania a postavenia proletariátu. Ich veľký význam spočíval však napriek tomu v tom, že prelomili l'ady mlčania, ktoré zavládlo na Slovensku po vypuknutí vojny, a že znamenali aktívny odpor proti vykorisťovaniu a proti vojne.

V priebehu roku 1917 začal oživovať aj politický front. Už 1. mája, po dvojiročnej prestávke, konali sa oslavy sviatku pracujúcich vo všetkých väčších slovenských mestách. Prostredníctvom vychádzajúcich slovenských časopisov dozvedala sa slovenská verejnosť o udalostiach v Rusku.²⁵ Boli to, pravda, nezriedka skreslené informácie, ale predsa len podávali svedectvo o politickej aktivite ruských pracujúcich mas. V priebehu roku 1917 rástlo rýchlo počet odborovo organizovaných robotníkov. Ožila aj činnosť slovenských sociálnych demokratov. Pod tlakom žiadostí zdola začali 4. októbra 1917 znovu vychádzať aj Robotnícke noviny,²⁶ ktoré boli jediným tlačovým orgánom slovenskej robotníckej triedy.

*

Zložité politický vývoj, ktorý nastal v Rusku po víťazstve februárovej buržoáznodemokratickej revolúcie a po nastolení moci buržoázie, prerušila Veľká októbrová socialistická revolúcia. Októbrová revolúcia priviedla k moci soviety ako nástroj diktatúry proletariátu. Sovietska vláda znárodnila pôdu a odovzdala ju do rúk roľníctva, zaviedla kontrolu priemyselnej výroby robotníctvom, vydala dekrét o mieri a vyhlásila rovnosť všetkých národov Ruska a zdôraznila požiadavku sebaurčenia národov až do odtrhnutia.

O socialistickej revolúcii v Rusku sa slovenská verejnosť dozvedela zo stručnej zprávy Národných novín.²⁷ Podrobnejšie i objektívnejšie boli zprávy Robotníckych novín. V prvom čísle, ktoré vyšlo po Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii, priniesli Robotnícke noviny Ohlas Sociálnodemokratickej strany Uhorska, vydaný na podnet novej revolučnej vlády v Rusku, v ktorom sa okrem iného hovorilo: „Revolúcia ruská je spoločnou vecou demokracie a socializmu celého sveta. A osud tejto revolúcie je nerozlučiteľne tesno spojený s vecou vznešenej otázky mieru... Žiadame, aby prijala vláda navrhnuté prímerie a aby vyhlásila, že je ochot-

²⁴ ÚBA 1579/1917.

²⁵ Pozri Národné noviny 1917.

²⁶ Už v tomto čísle priniesli Robotnícke noviny viac zpráw a článkov o februárovej buržoáznodemokratickej revolúcii a o ďalšom revolučnom vývoji v Rusku.

²⁷ Národné noviny, 10. novembra 1917.

ná na základe ruskej ponuky, obsahujúcej podmienky, bezodkladne začať vyjednávanie o pokoj.²⁸ Okrem tejto rezolúcie priniesli už v tomto čísle Robotnícke noviny podrobnejšie zprávy o ruských revolučných udalostiach, citovali výzvy sjazdu soviетov o prevzatí moci v Rusku proletariátom a súčasne zdôraznili sovietske ponuky na uzavretie okamžitého mieru bez anexií a na základe sebaurčovacieho práva národov.

Veľká októbrová socialistická revolúcia od počiatku ovplyvnila hlboko politický život na Slovensku, ktorý prerušil vznik svetovej vojny. Prirodzene, najväčší ohlas mali ruské revolučné udalosti vo veľkých priemyselných uhorských strediskách, predovšetkým v Budapešti. Robotnícka trieda celého Uhorska sa živéne priklonila na stranu ruského revolučného proletariátu. Pod tlakom zdola aj vedenie uhorskej sociálnej demokracie, ktoré v predchádzajúcich obdobiach vynikalo svojou oportunistickou a šovinistickou politikou, prijalo Októbrovú revolúciu so súhlasom. Na deň 25. novembra 1917 zvolalo verejné zhromaždenie budapeštianskeho proletariátu. O tomto zhromaždení, ktoré bolo zvolané pod vplyvom udalostí v Rusku a malo demonštrovať za mier, priniesli zprávu aj Robotnícke noviny.²⁹

Vzhľadom na mimoriadnu organizačnú slabosť slovenskej sociálnej demokracie boli Robotnícke noviny nielen jediným orgánom oficiálneho vedenia strany, ale súčasne aj jedinou tribúnou, na stránkach ktorej mohol slovenský proletariát verejne vystupovať. Boli to tie isté Robotnícke noviny, ktoré v rokoch pred prvou svetovou vojnou stáli v otázkach sociálnych na platforme reformizmu. V súvislosti s jednoznačne kladným postojom, ktorý spočiatku zaujali Robotnícke noviny v Októbrovej revolúcii, mohla by sa vynoriť otázka, či nastala medzi slovenskými sociálnymi demokratmi radikálna zmena v ich orientácii. Keď si však pozornejšie preštudujeme tlačový orgán slovenskej sociálnej demokracie, vidíme, že z hesiel Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie vyzdvihovali predovšetkým heslo o práve národov na sebaurčenie a požiadavku okamžitého uzavretia mieru, ktorý nastolila sovietska vláda.

Heslo o práve národov na sebaurčenie sa prvý raz objavilo na stránkach Robotníckych novín na začiatku novembra 1917.³⁰ Bolo to skôr, ako došli na Slovensko zprávy o Októbrovej revolúcii. Pod vplyvom Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie sa heslo o práve národov na sebaurčenie stávalo čoraz viacej majetkom širšej slovenskej verejnosti. Robotnícke noviny nastoľovali toto heslo s mimoriadnym dôrazom. 22. novembra 1917 v článku *Naše národné požiadavky a slovenské „Okolie“* odmietali Robotnícke noviny historické práva národov a hlásili sa k prirodzeným právam národov. Zdôrazňovali, že sebaurčovacie právo národov je vážnejším faktorom než všetky staré pergamenty a „staré práva“. „Neupadajme do

²⁸ Robotnícke noviny XIV, 46, 15. novembra 1917.

²⁹ Robotnícke noviny XIV, 47, 22. novembra 1917.

³⁰ Robotnícke noviny XIV, 45, 8. novembra 1917.

starých snov a dedinskej politiky ševcovského prištipkárstva — písalo sa v uvedenom článku — neodvolávajme sa ani na čl. 44 zákona z roku 1868, ani na mikulášske a sv. martinské memorandum. Naučme sa pre Boha niečo z historického vývoja a všeeurópskych udalostí. Demokratická rovnosť, sociálna spravodlivosť a právo — sebaurčenia — budú našim heslom.”

Robotnícke noviny správne vysoko vyzdvihli právo národov na sebaurčenie. V tomto smere vyjadrovali plne záujmy slovenského proletariátu i celého slovenského národa. Na druhej strane treba zdôrazniť, že heslá „rovnosť“ a „spravodlivosť“ boli úplne hmlisté a abstraktné a nezodpovedali potrebám revolučného boja slovenského proletariátu. Dôsledný boj za národné oslobodenie mohol ísť jedine ruka v ruke s dôsledným revolučným bojom za oslobodenie robotníckej triedy. Súvislosti medzi oslobodením národným a oslobodením proletariátu neboli slovenským sociálnym demokratom jasné, v tom spočívali ich najväčšie ideologické nedostatky. Nepochopili zásadnú otázku Októbrovej revolúcie — otázku nastolenia diktatúry proletariátu. To, pravda, neznamená, že by v tomto období slovenskí sociálni demokrati nevideli vôbec sociálne dôsledky víťazstva ruského proletariátu. Robotnícke noviny hovorili aj o tom, že v Rusku nastupuje „nový spoločenský poriadok“, že v Rusku, vo Fínsku a na Ukrajine „je základným zákonom právo robotníctva“, že pôda šľachty, rodov, cirkvi a kapitalistov „stala sa majetkom ľudu“. Písali o tom, že šľachtici v Poľsku, bojari v Rumunsku, tisícjutráši v Uhorsku sa trasú „pred silným prúdom napodobenia, ktorý dáva nemajetnému ľudu pôdu“ a súčasne tiež zdôraznili, že „tento víťazný pochod sveta viac nikto nezastaví“.³¹ No boli to skôr ojedinelé hlasy, ktoré oboznamovali slovenských pracujúcich síce pravdivejšie a vernejšie s revolučnými udalosťami v Rusku, ale z ktorých sami slovenskí sociálni demokrati nevyvodili dôsledky pre boj slovenskej robotníckej triedy a slovenského roľníctva. Pozornosť Robotníckych novín sa obracala jednostranne na národnostnú otázku, ktorá bola nepochybne jedným z najpálčivejších problémov na Slovensku, ale ktorá nesmela zastrešovať hlavné úlohy proletariátu: boj proti kapitalistickému spoločenskému poriadku.

Zásada práva národov na sebaurčenie, ktorú zdôraznila Veľká októbrová socialistická revolúcia, a riešenie národnostnej otázky sovietskou vládou mali široký ohlas takmer u všetkých spoločenských vrstiev potlačených národov monarchie. Práve v tom treba vidieť príčinu toho, že aj reformisticky orientovaní sociálni demokrati potlačeného národa mohli pozitívne prijať Októbrovú revolúciu a osvojiť si jej heslo o práve národov na sebaurčenie. Na tento fakt upozornil aj český buržoázny historik J. Opočenský. Opočenský v uvedenej súvislosti napísal: „Sociální revoluce a politický boj za samostatnost mohly u potlačených národů rakousko-uherských jíti dlouho vedle sebe. Požadavek sebeurčení národů, hájený

³¹ Robotnicke noviny XV, 3.

ruskou revolúci, nedal vzniknúť neprekročiteľné propasti medzi oboma revolučnými hnutiami.“ „Revoluce osvobozenská a revoluce třídně sociální se navzájem nesly; rozchod nadešel, jakmile ruská revoluce, sjednavši mír, počala organisovati pokus o osvětovou revoluci a jakmile chtěla z národních revolucí učiniti si nástroj pro svoje universální cíle.“³² Ak ponecháme stranou terminológiu a úplne nesprávne chápanie charakteru a cieľov socialistickej revolúcie v Rusku, vidíme, že Opočenský v podstate správne postihol moment, v ktorom dochádza k rozchodu medzi revolučným smerom, zameraným proti kapitalistickému spoločenskému poriadku, a smerom, zameraným takmer výhradne na riešenie národnostnej otázky. K tomuto rozchodu došlo v priebehu roku 1918, aj keď v špecifickej forme, aj na Slovensku.

Ohlas hesla o práve národov na sebaurčenie na Slovensku mal svoje hlboké, konkrétne príčiny, ktoré vyplývali z postavenia slovenského národa v Uhorsku. Požiadavka mieru, s ktorou vystúpila sovietska vláda, pôsobila na ľud Uhorska a celej monarchie bez rozdielu národnosti. 3. decembra 1917 začali sa v Brest-Litovsku medzi delegáciou ústredných mocností a delegáciou sovietskej vlády rozhovory o uzavretí mieru. Rokovania v Brest-Litovsku sledovali pracujúce masy monarchie, ktoré si túžobne želali mier, s neobyčajným napätím. Proletariát v rozličných častiach monarchie na verejných zhromaždeniach žiadal urýchlene uzavrieť so sovietskym Ruskom mier. Takéto zhromaždenia usporiadal v decembri 1917 pracujúci ľud v Budapešti.³³ 2. decembra došlo k mierovým demonštráciám aj v Bratislave, Košiciach, Lučenci a inde.

Aj na Slovensku mali rozhovory v Brest-Litovsku mimoriadny ohlas. Robotnícke noviny podrobne písali o priebehu rokovaní a netajili sa svojimi sympatiami k sovietskym delegátom. „Stojac na stanovisku nového usporiadania Európy — písali Robotnícke noviny — vychádza ruská mierová misia z hľadiska práva národov, majúc na zreteli okolnosť, že národnostné rozpory, totiž na jednej strane poddanstvo a na druhej strane panstvo národov spôsobujú nedorozumenie a vedú ku sporom, akým je aj terajší konflikt svetový.“ A na inom mieste môžeme čítať: „Vítazný socializmus ruský, ktorý chce mier bez anexií a kontribúcií, nesobeckým spôsobom prehlasuje, že ziskom z vojny musí byť demokracia, sloboda a právo samourčenia národov, lebo v uskutočnení týchto myšlienok spočíva obrodenie Europy a zaistenie trvalého mieru, čo musí byť cieľom každého poctive a ľudsky zmýšľajúceho človeka dnešnej doby.“³⁴ Hlavný dôraz vidíme opäť na myšlienke sebaurčenia národov a na myšlienke mieru.

Októbrová revolúcia nemala ohlas iba v robotníckej tlači a na zhromaž-

³² Opočenský J., *Konec monarchie rakousko-uherské*, Praha 1928, 111—112.

³³ Réti L., *A Nagy októberi szocialista forradalom hatása Magyarországon és magyar forradalmak (1918—1919)*, *A Magyar tanácsköztársaság hősi küzdelmeiről*, Budapest 1954, 13—15.

³⁴ Robotnícke noviny XV, 1, 3. januára 1918.

deniach, ktoré usporiadalo vedenie sociálnodemokratickej strany. Pôsobila ešte účinnejšie dolu, v radoch pracujúcich. Ukázal to januárový štrajk, ktorý sa zrodil zo stále sa zhoršujúcich zásobovacích pomerov, v ktorom však pôsobila už revolučná iskra Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. 14. januára 1918 začali robotníci vo Viedenskom Novom Meste štrajk, ktorým protestovali proti zníženiu denného prídelu múky. Štrajk sa okamžite bez vedomia sociálnodemokratických vodcov rozšíril na celé Rakúsko. Z protestu proti zásobovacej situácii sa premenil v politický štrajk, v ktorom žiadali pracujúci zmierlivejší postup rakúsko-uhorskej delegácie v Brest-Litovsku a súčasne žiadali okamžité uzavretie mieru. K štrajku rakúskeho proletariátu sa pripojil o niekoľko dní aj uhorský proletariát. 18. januára 1918 začali štrajk budapeštianski robotníci. Už nasledujúceho dňa sa k nim pripojili uhorskí železničiar i so všetkými železničnými dielňami. Železničná doprava v celom Uhorsku bola ochromená. V Budapešti sa začali vytvárať podľa vzoru ruských sovietskych robotníckej rady. Medzi vojakmi v hlavnom meste Uhorska boli rozširované letáky, ktoré vyzývali vojakov, aby neodchádzali na západný front a aby podľa vzoru ruského proletariátu skoncovali s grófmi a s priemyselnými barónmi.³⁵ Postrašená vláda vyslala proti štrajkujúcim všetky vojenské oddiely, ktoré mala vo vnútrozemí k dispozícii. Zmilitarizovala železnice a tak sa jej podarilo zlomiť štrajk železničiarov a postupne aj priemyselných robotníkov. 22. januára sa štrajk v celom Uhorsku skončil, práve v deň, keď v Čechách bol vyhlásený generálny štrajk.

Na Slovensku mal januárový štrajk, ktorý bol záležitosťou celouhorského proletariátu, ohlas v baníckych oblastiach a v železničných centrách (Vrútky, Zvolen, Nové Zámky). V baníckych centrách Slovenska sa udržiavalo už od druhej polovice roku 1917 revolučné napätie. V Žakarovciach štrajkovali baníci a hutníci už v dňoch 2.—7. januára 1918.³⁶ 22.—28. januára došlo k rozsiahlemu štrajkovému hnutiu v Banskej Štiavnici. V Bratislave, kde úrady urobili drastické opatrenie, štrajk sa zorganizovať nepodarilo. Pomerne rozsiahly bol štrajk zvolenských železničiarov a robotníkov v železničných dielňach, ku ktorému došlo 19. januára. Hlavnou požiadavkou zvolenského štrajku bolo urýchlené uzavretie mieru. 20. januára usporiadali zvolenski robotníci zhromaždenie, na ktorom jeden z robotníkov vyhlásil, že „robotníci nepotrebujú víťazný mier“, ale že sa „vzjú i do toho, aby v Uhorsku vládli Česi“.³⁷ Z tejto formulácie je jasné, že otázka spojenia českých krajín a Slovenska, aj keď ešte v hmlistej forme, začínala žiť aj medzi slovenskými pracujúcimi.

Januárový štrajk vznikol spontánne ako prejav nazhromaždenej nespokojnosti širokých ľudových mas so zásobovacou situáciou a s ďalším vedením vojny. Pri štrajku sa prejavili snahy podporiť mierovú politiku sovietskej vlády. V priebehu štrajku došlo k rozkolu medzi vedením

³⁵ Opočenský J., c. d., 509, 789.

³⁶ ÚBA, Spisy ban. kom. Gelnica 32/918.

³⁷ ŠA Radvaň, Spisy býv. Zvolenskej župy 637/917 pž.

Sociálnodemokratickej strany Uhorska, ktoré sa snažilo štrajk rýchlo zakončiť alebo aspoň stlmiť, a medzi revolučne zmýšľajúcimi masami pracujúcich. V konflikte, ktorý sa rozvinul medzi vedením sociálnodemokratickej strany a masami, Robotnícke noviny sa postavili na stranu budapeštianskeho vedenia strany. Kritiku vedenia zdola nazvali „blúznením“, pred ktorým slovenské robotníctvo varovali. „My zaiste máme mnoho sťažností na peštianske vodcovstvo strany — písali Robotnícke noviny — avšak k takému osočovaniu, akého sa dostalo popredným súdruhom peštianskym, nenachádzame oprávnenosť.“³⁸ Vedenie slovenskej sociálnej demokracie sa rozchádzalo s vedením uhorskej sociálnodemokratickej strany v národnostnej otázke, ale ich názory na revolučnosť nás boli zrejme veľmi príbuzné. Vedenie slovenskej sociálnej demokracie i uhorskej sociálnodemokratickej strany zbližovala v tomto smere spoločná reformistická platforma.

Januárový štrajk napriek neúspešnému ukončeniu otriasol monarchiou a v kruhoch vládúcich tried vyvolal paniku. Vzápätí po ňom došlo v Bocke Kotorskej k vzbure rakúsko-uhorského námorníctva, ktorá bola predzvesťou rastúceho rozkladu armády. Vláda, vojenské i civilné úrady sledovali s veľkou ostražitosťou každý prejav nespokojnosti a odporu. Už koncom januára 1918 nariadil uhorský minister vnútra podriadeným úradom, aby so zvláštnou starostlivosťou sledovali ruských zajatcov v Uhorsku, ktorých podozrieval, že rozširujú v krajine socialistické revolučné názory.³⁹ Zvlášť sa uhorské úrady sústreďovali na sledovanie česko-slovenských vzťahov. Viedli ich k tomu viaceré politické prejavy v českých krajinách, ktoré obsahovali požiadavku zjednotenia Čechov a Slovákov v jednom politicko-administratívnom celku v rámci monarchie. Maďarské vládnuce triedy prijímali každý prejav, ktorý žiadal väčšiu slobodu pre potlačené národy, s veľkou nevraživosťou a v zárodkoch sa ho snažili udusiť. V septembri a októbri 1917 organizovala maďarská vláda protestnú akciu žúp a väčších miest na Slovensku proti československým snahám narušiť celistvosť Uhorska.⁴⁰ 3. decembra 1917 vyzýval ministerský predseda županov na Slovensku, aby urobili potrebné opatrenia, ak by chceli českí poslanci zbierať podpisy za spojenie Čechov a Slovákov.⁴¹ V súvislosti s týmto nariadením mali župani pozorovať podozrivých cudzincov a nespoľahlivých slovenských inteligentov. Súčasne odobral uhorský minister obchodu 30. januára 1918 právo dopravy do Uhorska pre brožúrku *Obraz štátu Československého* a v priebehu februára i najvýznamnejším českým denníkom a časopisom.⁴² Tak sa snažili maďarské vládnuce triedy zabrániť rozvoju slovenského národnooslobodzovacieho hnutia, ktoré dostalo silné podnety Októbrovou revolúciou.

³⁸ Robotnícke noviny XV, 4, 24. januára 1918.

³⁹ PŠA Levoča 12/dôv./1918.

⁴⁰ Országos levéltár (Budapešť) 5835/917/res. ME.

⁴¹ ŠA Košice 1810/1917.

⁴² AM Košice 258/1918.

Nie menej, pravda, zaujímali maďarské vládnúce vrstvy revolučné prejavy, najmä tie, ktoré súviseli bezprostredne s ruskými udalosťami. Po uzavretí brest-litovského mieru začal masový návrat zajatcov z Ruska, ktorí čoskoro veľmi znepokojovali vládu i vojenské úrady. Vláda nariadila prísnu evidenciu vojakov vracajúcich sa z Ruska a dozor nad ich správaním.⁴³ Pri prehliadke transportu zajatcov v apríli 1918 v Žiline zhabali revolučné letáky v rôznych rečiach.⁴⁴

Vládnúce vrstvy sa obávali, aby sa ďalej nešíril vplyv Októbrovej revolúcie medzi obyvateľstvom. Z tohto hľadiska je zaujímavý obežník uhorského ministra vnútra, ktorý adresoval všetkým županom 2. februára 1918. V obežníku sa medziiným hovorilo: „Umiernenejšie živly vodcov robotníctva sa síce ešte ani teraz nezriekajú nádeje, že sa im podarí opanovať situáciu a vrenie obrátiť do príslušných kolají. Pritom však badateľná je i podkopná činnosť prepjatých živlov... Vážnosť úlohy stupňuje i okolnosť, že masa nespokojencov nielen rastie vracaním sa internovaných osôb z Rumunska a Ruska, ale spolu s nimi nachádzajú i u nášeho robotníctva idey, ktoré rozvracajú štát.“ V obežníku upozorňoval minister vnútra ďalej na skutočnosť, že do Uhorska príde čoskoro značný počet osôb z Ruska, a v tejto súvislosti zdôrazňoval, že „tieto živly boli priamo očitými svedkami ruských revolučných udalostí, teda nielen, že sú nasiaknuté ruskými revolučnými myšlienkami, poznajú i rozvratné nástroje a spôsoby, ktorými ruskí proletári uskutočnili svoje revolučné ciele“.⁴⁵

Obavy vládnúcich kruhov z navrátilcov boli tým väčšie, že stále prichádzali zprávy o štrajkovom hnutí i o jednotlivých individuálnych prejavoch, nasvedčujúcich, že ruské revolučné udalosti hlboko zapôsobili na pracujúce vrstvy. 2. marca 1918 senecký slúžny hlásil bratislavskému županovi, že dostal vyhrážajúci anonymný list, v ktorom sa medziiným písalo: „... neráňte pán hlavný slúžny darmo sedieť v úrade, ale starajte sa o také veci, aby sa januárový cukor v každom prípade rozdal a aby sa riadne pridelil petrolej... lebo bude ešte vnútorná vojna ako u Rusov... lebo veď aj musí byť, je potrebná na mnohých tunajších psov pánov“.⁴⁶ Väčšie starosti narobil bratislavskému županovi, pravda, generálny štrajk, ku ktorému došlo v Bratislave a v Petržalke v dňoch 8.—10. marca 1918. Rozsiahly štrajk bratislavského robotníctva, ktoré protestovalo proti neznesiteľnému hladu a biede, mal pokojný priebeh, ale úrady nasadili proti štrajkujúcim vojenské oddiely aj napriek tomu.⁴⁷ Od 23. až do 2. apríla 1918 štrajkovali aj robotníčky a robotníci v továrni na súk-

⁴³ PŠA Levoča 700/1918.

⁴⁴ OL 3983/918/res/ME.

⁴⁵ PŠA Levoča 700/1918.

⁴⁶ ŠA Bratislava 1010/1918.

⁴⁷ Had. levéltár Budapest, 4/IVa 918

no v Banskej Bystrici.⁴⁸ V dňoch 9.—11. apríla 1918 vyhlásili štrajk robotníci komárňanskej muničnej fabriky ako protest proti predlžovaniu pracovného času.⁴⁹

Neprestávajúci odpor proletariátu proti hladu a vojne, roztrpčenosť roľníctva zväčšovaná bezohľadnými rekviráciami poľnohospodárskych výrobkov, stupňujúce sa národnooslobodzovacie hnutie potlačených národov vyostrovali všetky staré protirečenia, v ktorých sa Uhorsko zmietalo pred prvou svetovou vojnou. Vzrast bezprávia a biedy vytváral v celom Uhorsku a teda aj na Slovensku revolučnú situáciu. V týchto podmienkach rozpútalo vedenie Uhorskej sociálnodemokratickej strany veľkú kampaň za všeobecné volebné právo, ktorá vyvrcholila 22. apríla 1918 celouhorským politickým štrajkom spojeným s demonštráciami. Demonštrácie za všeobecné volebné právo prebehli aj v rozličných slovenských mestách (Bratislava, Podbrezová, Vrútky, Handlová, Košice a inde). Robotnícke noviny, ktoré reprezentovali vedenie slovenskej sociálnej demokracie, postavili sa v tejto akcii na stranu vedenia Uhorskej sociálnej demokracie, ktoré celú akciu organizovalo a viedlo. Niet pochýb o tom, že slovenský proletariát mal podporiť boj za všeobecné volebné právo, ktoré bolo bojom za demokratizáciu života, súčasne si však slovenský proletariát musel uvedomiť, že týmto bojom vyjadruje budapeštianske vedenie strany svoju snahu o zachovanie celistvosti Uhorska s jeho mnohonárodnostným charakterom.

Volebné právo v Uhorsku bolo najreakčnejším volebným právom v Európe. Maďarské vládnúce triedy sa usilovali aj v priebehu vojny, aby tento stav zachovali. Nedemokratické volebné právo malo zabezpečiť naďalej hegemoniu maďarských vykorisťovateľských tried nad potlačenými národmi. Sústreďovanie hlavnej pozornosti robotníckej triedy na volebné právo v období narastania revolučnej situácie malo proletariát odvrátiť od hlavných cieľov boja, od povelania celého vykorisťovateľského spoločenského poriadku. Súčasne kampaň za všeobecné volebné právo, ak sa nezaradila do širších súvislostí boja pracujúcich za oslobodenie, mohla vytvárať u pracujúceho ľudu potlačených národov ilúziu, že v rámci Uhorska možno docieľiť zlepšenie jeho postavenia. V Uhorsku však nielen vládnúce triedy kládli zúrivy odpor riešeniu národnostnej otázky, ale aj vedenie Uhorskej sociálnodemokratickej strany podliehalo sociálšovinizmu a na stockholmskej sociálnodemokratickej konferencii odmietlo dokonca právo národov na sebaurčenie.⁵⁰

Z hľadiska národnooslobodzovacieho hnutia slovenského ľudu zohralo významnú úlohu mikulášske zhromaždenie, ktoré sa uskutočnilo 1. mája 1918. V Liptovskom Mikuláši usporiadali robotníci pri príležitosti sviatku

⁴⁸ ŠA Radvaň, Spisy bývalej Zvolenskej župy, 2893/918.

⁴⁹ H. HL 5334/prez.
4/a — 918

⁵⁰ Andicsová A., *Uhorské robotnícke hnutie za svetovej vojny r. 1914—1918*. Bratislava 1952, 24—25.

pracujúcich verejné zhromaždenie. Podobné zhromaždenia sa uskutočnili aj v iných slovenských mestách. Historický význam mikulášskeho zhromaždenia spočíva v tom, že na ňom bola schválená rezolúcia, ktorá žiadala právo národov na sebaurčenie aj pre „uhorskú vetvu československého kmeňa“. V tejto formulácii sa vidí skrytá požiadavka vytvorenia československého štátu. Nálada prítomných bola neobyčajne slávnostná. Na zhromaždení sa podľa úradného hlásenia spievali hymnické piesne Nad Tatrou sa blýska, Kto za pravdu horí a Kde domov můj?⁵¹

Mikulášske zhromaždenie malo mimoriadne veľký ohlas na Slovensku i v zahraničí. Doma i v cudzine sa chápalo ako prejav, ktorým sa slovenský národ dožaduje národnej slobody a nezávislosti. Uhorské úrady nevenovali spočiatku mikulášskemu zhromaždeniu pozornosť. Na jeho význam ich upozornil až ohlas, ktorý ono vyvolalo v zahraničnej tlači, predovšetkým v Moravskej Orlici a v časopise Journal des Débats. Ohlas v cudzine viedol uhorského ministra vnútra k tomu, aby nariadil vyšetriť, kto sa zúčastnil na schôdzke a na jej usporiadaní. V tejto súvislosti požadoval od príslušného župana, aby s bdelosťou sledoval česko-slovenské hnutie a brzdil jeho šírenie.⁵² Na základe vyšetrovania mikulášskeho zhromaždenia uhorská vláda internovala V. Šrobára v koncentračnom tábore v Cegléde.

V súvislosti s mikulášskym zhromaždením treba ešte pripomenúť, že napriek jeho veľkému významu v národnooslobodzovacom hnutí odzrkadľovala sa v ňom slabosť a neujasnenosť programu slovenskej robotníckej triedy. Svedčí o tom skutočnosť, že usporiadatelia robotníckeho zhromaždenia si pozvali ako hlavného rečníka maloburžoázneho politika V. Šrobára. Šrobárovi, ktorý zastával koncepciu jednotného československého národa, treba pripísať hmlistú formuláciu „uhorská vetva československého kmeňa“. Slabosť a neujasnenosť sa prejavila v celej rezolúcii, ktorá ustrnula na požiadavke práva národov na sebaurčenie a aj to v nejasnej súvislosti, na požiadavke osemhodinového pracovného času, na požiadavke mieru, požiadavke slobody tlače a slova. Česká robotnícka trieda požadovala na 1. mája 1918 už socializáciu priemyselných podnikov. Avšak ani česká robotnícka trieda, práve tak ako robotnícka trieda slovenská, nemala revolučnú stranu, ktorá by viedla revolučný boj.

Aktivita slovenskej robotníckej triedy, ktorá prvá vystúpila na Slovensku s požiadavkou práva na sebaurčenie národov, pôsobila aj na slovenskú buržoáziu. Už v marci 1918 objavili sa v Národných novinách ojedinelé hlasy, ktoré požadovali, aby Slovenská národná strana rozvinula politickú činnosť. K realizovaniu týchto výziev došlo až po verejnom vystúpení slovenského proletariátu. Aj Robotnícke noviny znovu a znovu naliehali, aby sa slovenský politický život aktivizoval. 23. mája 1918 napísali: „Mlčať bolo by už teraz hriechom. Ide o prichystanie našej budúcnosti a tu musí každý priložiť dľa svojho spôsobu ruky k dielu.“⁵³

⁵¹ PŠA, Levoča 92/1918/pž.; pozri aj Robotnícke noviny.

⁵² PŠA Levoča 92/1918 pž.

⁵³ Robotnícke noviny 23. mája 1918.

Slovenská buržoázia dlho vyčkávala. Vystúpenie slovenského proletariátu i politický vývoj v českých krajinách, kde sa národnooslobodzovacie hnutie rozrástlo do veľkých rozmerov, viedli ju napokon k politickej činnosti. Pod vplyvom rozmachu revolučného ľudového hnutia bola prinútená opustiť politiku pasivity. 24. mája 1918 sa konečne prvý raz za vojny zišli aj predstavitelia slovenskej buržoázie v Martine, aby rokovali o vývoji udalostí a zaujali k nim stanovisko. Na schôdzke, ktorú ako dôvernú zvolalo predsedníctvo Slovenskej národnej strany, Slovenská národná strana sa prihlásila k sebaurčovaciemu právu národov a k myšlienke samostatného štátu, ktorý by Slováci utvorili spolu s Čechmi. Uznesenie Slovenskej národnej strany sa nedostalo na verejnosť. Boli o ňom informovaní iba českí buržoázni politici. Jeho význam spočíva v tom, že buržoázia, práve tak ako proletariát videli možnosť realizovania práva národov na sebaurčenie iba v spoločnom štáte Čechov a Slovákov.⁵⁴

Slovenská sociálna demokracia, ktorá vytýčila vo svojom tlačovom orgáne heslo práva národov na sebaurčenie, nevedela mikulášske zhromaždenie ďalej využívať a nevedela ďalej rozvíjať národnooslobodzovacie hnutie. Prešlapovala na jednom mieste. Nútila buržoáziu, aby ona zaujala vedúce miesto v oslobodzovacom hnutí. 6. júna 1918 žiadali Robotnícke noviny vytvorenie Slovenskej národnej rady. „Sme tej mienky — písali Robotnícke noviny — že ak bolo tejto organizácie zapotreby pred svetovou katastrofou, je jej nutno dnes desaťnásobne.“ Slovenská sociálna demokracia neujala sa iniciatívy pri jej organizovaní. Úplne nesprávne sa domnievala, že na čele celonárodných inštitúcií môže stáť iba buržoázia a ona preto radšej vyčkávala a nehľadala spojenie s revolučne naladenými masami slovenských pracujúcich.

V úplnom protiklade s nerozhodnou politikou slovenskej sociálnej demokracie sa slovenské pracujúce masy ďalej radikalizovali, čo sa prejavilo v rastúcich štrajkových hnutiach. V priemyselných a baníckych centrách neprestávalo vrenie robotníkov, ktorým podniky nevedeli zadovážiť najdôležitejšie potraviny, ako múku a zemiaky. Hlboko pod priemer klesla produkcia uhlia. Podľa úradných zpráav vyvíjali baníci až roku 1917 pasívnu rezistenciu a úmyselne znižovali ťažbu.⁵⁵ Zásobovacie ťažkosti s uhlím, nedostatok surovín a pracovných síl ochromil aj železiarsku výrobu, ktorá mala z vojenského hľadiska zvláštny význam. Situácia v týchto výrobných odvetviach zhoršovala aj revolučnú náladu robotníctva. V máji 1918 sa robotníci v Podbrezovej, v centre slovenského železiarskeho priemyslu, dožadovali zlepšenia zásobovania i skrátenia pracovného času. V polovici tohto mesiaca žiadal zvolenský podžupan žandárske veliteľstvo v Banskej Bystrici, aby bola žandárska stanica v Podbrezovej trvale zosilnená, nakoľko sa možno obávať „ťažkej vzbury robotníctva podbrezovskej továr-

⁵⁴ Holotík L., *Zjednotenie Čechov a Slovákov v spoločnom štáte roku 1918. O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov*, Bratislava 1956, 275—276.

⁵⁵ ÚBA 1050/1918.

ne“.⁵⁶ 27. mája 1918 začali štrajk pre svojvoľný postup statkára aj slovenskí poľnohospodárski robotníci v Rusovciach.⁵⁷ Rušný priebeh mal štrajk, ktorý sa odohral v dňoch 27.—30. mája 1918 na Vrútkach. Robotníci železničných dielní po začatí štrajku, v ktorom sa dožadovali prídely potravín, museli ostro vystúpiť proti naverbovaným štrajkokazom. Štrajk sa skončil až po príchode vojenských oddielov.⁵⁸ 7. júna štrajkovali robotníci v bratislavskom kožiarskom závode. 18. júna začali štrajk rudňanskí baníci. Tieto štrajky boli predohrou k veľkému štrajkovému hnutiu, ku ktorému došlo v poslednej tretine júna v celom Uhorsku.

19. júna 1918 použili v budapeštianskych železničných dielnach žandári zbrane, aby potlačili štrajk, ktorého bezprostrednou príčinou bola katastrofálna zásobovacia situácia v hlavnom meste Uhorska. Strelba do robotníkov v Budapešti vzrušila pracujúcich v celom Uhorsku. Štrajk sa začal prenášať aj do ostatných miest a robotníckych centier. Prví sa pripojili k štrajku železničiarci a železniční robotníci, neskoršie vyhlásili štrajk aj robotníci v priemysle a baniach. Vláda sa všemožne usilovala potlačiť štrajk v zárodku a v plnom rozsahu použila na tento cieľ vojsko a žandárstvo. Nariadila totálnu kontrolu telefónov, telegrafov, pôšt a železníc, obmedzila styk s vidiekom a zatvárala robotníckych vodcov.⁵⁹ Časopisy mali zakázané prinášať o štrajku akékoľvek zprávy. Po vyhlásení štrajku typografy prestali vychádzať mnohé denníky.

Júnový štrajk dosiahol mimoriadne rozmery aj na Slovensku. Aj na Slovensku vstúpili do štrajku prví železničiarci a železniční robotníci (Vrútky, Zvolen, Leopoldov, Žilina atď.). Na znak protestu proti svojvôli žandárov vstúpili do štrajku 24. júna robotníci železiarní a oceliarní v Krompachoch.⁶⁰ Toho istého dňa začali štrajk aj banskí robotníci v Slovinkách.⁶¹ 26. júna vyhlásili štrajk robotníci v Košických závodoch.⁶² V dňoch 27.—29. júna zastavili prácu baníci v Handlovej.⁶³ V Nových Zámkoch štrajkovali robotníci v dňoch 27.—28. júna.⁶⁴ Ale aj pracujúci iných slovenských miest sa pripojili k protestnému štrajku. Proti štrajkujúcim nasadila vláda všade ozbrojenú moc. V Bratislave vyvinuli úrady už na začiatku týchto udalostí úsilie, aby zabránili bratislavskému proletariátu pripojiť sa k štrajkovému hnutiu.⁶⁵ V priebehu júnových udalostí začal sa prejavovať nedostatok vojenských oddielov ochotných asistovať pri likvidovaní štrajku

⁵⁶ ŠA Radvaň, Spisy býv. Zvolenskej župy 4663/918.

⁵⁷ ŠA Bratislava 7869/918/hž.

⁵⁸ HL 13224
4a — 918

⁵⁹ O p o č e n s k ý J., c. d., 134.

⁶⁰ PŠA Levoča 8551/1918.

⁶¹ ÚBA, Spisy ban. kap. Spišská Nová Ves 2312/918.

⁶² ŠA, Košice.

⁶³ ÚBA 1021, 1242/918.

⁶⁴ ŠA Bojnice 366/1918.

⁶⁵ AM Bratislava 701/1918.

a demonštrácií. Vláda potlačila rozsiahle júnové štrajkové hnutie po použití všetkých prostriedkov, ktoré mala k dispozícii pre tento cieľ.

Násilné potlačenie júnového štrajku nechromilo bojovnosť robotníckej triedy. 22. júla 1918 došlo v Handlovej k novému vystúpeniu proletariátu. V ten deň na poludnie zastavili banícke ženy, rozhorčené nedostatkom potravín, vchod do baní, aby zabránili svojim mužom fárať. Banská správa vyslala proti rozhorčeným ženám žandársky oddiel. Banícku ženu, ktorá prejavovala najväčšiu aktivitu, jeden zo žandárov prepichol bodákom. Vražda baníckej ženy vyvolala ďalšie vzrušenie i nový odboj skupiny žien. Žandári vystrelili a zabili ďalšiu ženu. Vtedy zasiahli do zrážky aj baníci. Vznikol konflikt medzi baníkmi a žandarmi, ktorý mal krvavé dôsledky. Banícki robotníci prepadli žandársku stanicu tehľami a dynamitovými patrónami so zápalnými šnúrami. V nerovnom boji padli dvaja baníci, päť mužov a päť žien utrpelo vážne zranenie.⁶⁶

Oprávnené rozhorčenie baníkov, ktoré vyústilo v útok na žandárov, zlomili až privolané posily. Krvavé udalosti v Handlovej mali ohlas medzi pracujúcimi na celom Slovensku. Boli dôkazom toho, že medzi pracujúcimi a vykorisťovateľmi sa vytvorila nepreklenuteľná priepasť.

S rastom revolučných nálad medzi proletariátom narastali revolučné nálady aj v rakúsko-uhorskej armáde. Kríza v zásobovaní sa odrazila aj v armáde a prispela k revolucionizovaniu najmä tých oddielov, ku ktorým sa vrátili bývalí zajatci v Rusku. Bývalí zajatci v Rusku šíрили revolučné názory a vyzdvihovali úspechy ruského revolučného proletariátu. Aj medzi slovenskými vojakmi, ktorí sa vracali z Ruska, stretla sa Októbrová revolúcia s kladným ohlasom. Z Ruska si prinášali túžbu po sociálnej spravodlivosti a nenávisť ku všetkým formám útlaku. Neprejavovali najmenšie nadšenie znovu odísť na front a bojovať za záujmy maďarských a nemeckých vládnúcich vrstiev.

Odpor vojakov proti vojne sa prejavoval v najrozličnejších formách. Od individuálneho prejavu nespokojnosti prerastal v otvorenú vzburu celých oddielov. Aj na Slovensku sa odohralo niekoľko vzbúr, ktoré mali podiel na rozklade celej rakúsko-uhorskej armády. V noci z 12. na 13. mája 1918 vzbúrili sa v Rimavskej Sobote príslušníci 80. pešieho pluku. Boli to vojaci ukrajinskej a poľskej národnosti, ktorí sa vrátili z ruského zajatia. Medzi navrátilcami rástla nespokojnosť, ktorú spôsobovala nedostatočná strava i nechota dôstojníkov dávať dovolenky. V spomenutý deň sa vojaci zhromaždili, aby podľa ruského kalendára oslávili predvečer 1. mája. Demonštrácia sa rozrástla vo vzburu. Sedemsto vojakov odmietlo poslušnosť svojim predstaveným. Vojaci podpálili baraky a snažili sa ovládnuť mesto. Po príchode trestných oddielov došlo k prestrelke, ktorá sa skončila potlačením vzbúrencov.⁶⁷

⁶⁶ ÚBA, Spisy ban. kap. Banská Bystrica, 1353, 1374/918.

⁶⁷ HL 3246
76 res — 918

21. mája 1918 došlo k nepokojom v Trenčíne v 15. náhradnom prápore, ktorý sa skladal takmer výhradne z vojakov slovenskej národnosti, prevažne tiež bývalých zajatcov v Rusku. Nepokoje, ktorých bezprostrednou príčinou bola zlá strava a surové zaobchádzanie s vojakmi zo strany dôstojníkov, pokračovali aj 23. mája. Z radov vojakov bola predložená veliteľstvu rezolúcia, v ktorej žiadali vojaci skončiť s brutálnym chovaním dôstojníkov a zlepšenie stravovania. Trenčianska vojenská posádka vážne znepokojila nielen vojenské veliteľstvo, ale aj úrady, ktoré žiadali odsun slovenských vojakov do Bystrice v Sedmohradsku.⁶⁸

Po nepokojoch slovenských vojakov v Trenčíne bolo 27. mája 1918 vyhlásené s platnosťou od 20. júna stanné právo pre všetky honvédske a domobranecké útvary, ktoré podliehali 15. trenčianskemu pešiemu pluku a k doplňovacím práporom tohto pluku na území Trenčianskej a Nitrianskej župy a z Bratislavskej župy v bratislavskom, malackom a trnavskom obvode.⁶⁹

No napriek týmto opatreniam vznikla 5. júna 1918 v Bratislave nová vojenská vzbura. Toho dňa odmietli niektorí vojaci náhradného praporu 72. pešieho pluku, ktorý sa skladal výhradne zo Slovákov, poslúchnuť rozkaz dôstojníka a zbili ho. Bol to začiatok vzbury 307 slovenských vojakov, navrátilcov z ruského zajatia. Vzbura bola likvidovaná iba „použitím zbraní“. Hlavní účastníci vzbury boli postavení pred stanný súd a dvaja vojaci, Ján Škapík a Martin Jurza boli 10. júna 1918 zastrelení.⁷⁰

Po vzbure slovenských vojakov v Bratislave bratislavské vojenské veliteľstvo poslalo Ministerstvu honvédov v Budapešti žiadosť tohto znenia: „Keďže v Bratislave sú iba slovenské vojenské útvary, ktorých spoľahlivosť pre buričský vplyv navrátilcov zo zajatia značne klesla, žiada sa súrne zariadiť presun 1. praporu 11. honvédskeho pluku zo Šiah do Bratislavy.“ Súčasne sa v zpráve žiada posilniť spoľahlivým vojskom komárňanskú posádku.⁷¹

K najväčšej vzbure slovenských vojakov došlo v srbskom meste Kragujevac. V noci z 2. na 3. júna 1918 povstal 71. peší pluk, ktorý sa skladal zo Slovákov, pochádzajúcich z Trenčianskej župy, Oravy a Turca. I v tomto prípade išlo o bývalých zajatcov v Rusku. Slovenskí navrátilci v Kragujevaci boli hlboko ovplyvnení myšlienkami Októbrovej revolúcie. Vyzdvihovali sovietsku vládu a dávali ju za vzor. Mnohí ľutovali, že sa vôbec z Ruska vrátili. Medzi sebou sa nazývali „tovarišmi“ a nesúhlasili s roz-

⁶⁸ Kriegsarchív (Viedeň) MK $\frac{28-2}{452/1918}$.

⁶⁹ HL $\frac{11384}{1-918}$.

⁷⁰ HL $\frac{11384}{1-918}$.

⁷¹ HL $\frac{11384}{1-918}$.

dielmi medzi dôstojníkmi a vojakmi. Vyhlasovali, že oni nebudú bojovať za Nemcov a Maďarov. Nespokojnosť s pomermi v armáde vyvrcholila v otvorený odboj. Vzbúrenci prenikli do mesta, obsadili železničnú stanicu a prerušili telefónne spojenie. Nedokázali získať pre povstanie i vojakov iných národností a boli preto rýchlo porazení. 44 slovenských vojakov bolo odsúdených na trest smrti a popravených verejne v Kragujevaci 8. júna 1918.⁷²

Po vzburách slovenských vojakov a po vzburách vojakov aj iných národností, ktoré prebiehali približne v rovnakom čase, uhorská vláda sa sústredila ešte horlivejšie na sledovanie a izolovanie bývalých zajatcov v Rusku. Hlavné veliteľstvo rakúsko-uhorskej armády pripisovalo chovanie bývalých zajatcov v Rusku ich veľkej túžbe po mieri.⁷³ Vojenské úrady za podpory vlády sa snažili preto rozvinúť proti pôsobeniu bývalých zajatcov v Rusku aj propagačnú akciu. Na pomoc si privolávala predovšetkým náboženstvo. Vidíme to z obežníka, ktorý 18. júna 1918 poslalo oblastné veliteľstvo honvédov v Košiciach miestnemu biskupskému úradu. V obežníku sa medziiným písalo: „V posledných mesiacoch narukovali k podriadeným náhradným telesám masy osôb navrátených z ruského a rumunského zajatia, ktoré sa teraz zdržujú vo veľkom počte vo svojich domovoch pod titulom dovolenky po návrate. Je nepochybné, že nepriateľská propaganda použila masový návrat vojnových zajatcov z Ruska, resp. Rumunska ako príležitosť, aby vpašovala do krajiny aj také školené živly, ktoré by boli povolané na to, aby zvrátili v našej vlasti vládu poriadku a práva.“ Oblastné veliteľstvo honvédov v Košiciach ďalej v obežníku zdôrazňovalo, že urobí zo svojej strany všetko, aby „oslobodilo nakazených od ich bludného zmýšľania a uviedlo ich na správnu cestu“. Súčasne sa však v obežníku zdôrazňovalo, že vojenská vrchnosť na túto úlohu sama nestačí, a to najmä preto, že časť navrátilcov sa zdržuje doma na dovolenke a na prevýchovu týchto je vraj potrebná spolupráca cirkevných vrchností. „V dôsledku toho mám česť — hovorilo sa v obežníku — požiadať Biskupský úrad, aby jeho podriadené orgány tak počas bohoslužieb, ako aj pri úradnom a súkromnom styku usilovali sa vysvetľovaním vplyvať na navrátilcov zo zajatia, presvedčiť ich o tom, že myšlienky im najčastejšie nanútené nesmerujú len proti vlasti, ale aj proti záujmom a blahobytu užšej rodiny.“⁷⁴ Cirkev sa nepochybne veľmi ochotne ponáhľala vyhovieť požiadavkám vojenských úradov, lebo vystupujúc proti vplyvu Októbrovej revolúcie hájila záujmy monarchie a vykorisťovateľských tried, s ktorými bola úzko spätá.

Navrátilci, ktorí sa zdržovali vo svojich domovoch z titulu dovolenky, neboli jedinými vojakmi, ktorí opúšťali vojenské útvary. Stále viacej sa hromadil počet vojenských zbehov. Masová dezercia bola jedným z uka-

⁷² Opočenský J., c. d., 149—150.

⁷³ ŠA Bojnice 535/1918.

⁷⁴ PŠA Levoča 5555/1918.

zovateľov, že rakúsko-uhorská armáda sa začala rozkladať. V júni 1918 bolo vojenské veliteľstvo v Bratislave a Ministerstvo honvédov v Budapešti nútené vydať pokyny o všeobecnom prenasledovaní dezertérov v celom Uhorsku. V auguste 1918 viedli v bratislavskom vojenskom okruhu v evidencii 667 dezertérov a v septembri už 3400. Žandári asi po päťdesiat percentnom zvýšení svojho stavu nestačili prenasledovať vojenských zbehov. Na túto úlohu nestačili najmä preto, že dezertéri nachádzali podporu u miestneho obyvateľstva.⁷⁵ V rozličných častiach monarchie vytvárali sa zo zbehov „zelené kádre“, ktoré sa skrývali v lesoch, zhromažďovali zbrane a ojedinele zostupovali do dedín, kde si vyrovnávali účty s predstaviteľmi vládnej moci. Podľa F. Jurigu „zelené kádre“ boli aj v Malých Karpatoch, v oblasti Marianky až po Šaštín a hlavný stan mali pri Babe.⁷⁶

Súčasne s rastom revolučnej nálady medzi proletariátom a v armáde narastala revolučná situácia i na dedinách. Možno to povedať aj napriek tomu, že sa nám doteraz nepodarilo získať materiál, ktorý by sa podrobnejšie zaoberal situáciou medzi slovenským roľníckym obyvateľstvom. Vojaci slovenskej národnosti boli však prevažne z dedín. Avšak roľnícke obyvateľstvo sa revolucionizovalo nielen prostredníctvom vojakov, vracajúcich sa z ruského zajatia, ale najmä v dôsledku nesmiernej drahoty a nedostatku šatstva a iných priemyselných výrobkov a brutálnych rekvirácií poľnohospodárskych výrobkov, ktoré dosiahli po žatve roku 1918 svoje vyvrcholenie.⁷⁷ O nálade na vidieku svedčí zpráva župana Abavskoturnianskej župy košickému mešťanostovi, v ktorej sa hovorí, že „vojnoví zajatci vracajúci sa z ruského zajatia sa dohodli na tom, že ak ich budú zamestnávať pri žatve, úrodu zapália, lebo len takým spôsobom možno urobiť koniec vojny“.⁷⁸ Konkrétnejšia je zpráva notára z Lukáčoviec, ktorú adresoval 28. júla 1918 svojmu slúžnemu: „Dôvernou cestou a zo spolahlivého prameňa som sa dozvedel, že na území môjho notárstva a v susedných obciach sú žatevní robotníci, prišli odinakiaľ, organizovaní v tom smere, že ak by sa z ich zárobku hocičo zrekvirovalo, usporiadajú formálnu revolúciu.“ Podobné tendencie pozoroval zmieneny notár aj u poľnohospodárskych robotníkov v Hornom Trhovišti.⁷⁹

Štrajkové hnutia, vojenské vzbury a odpor roľníkov proti rekvirovaniu, ku ktorým dochádzalo na Slovensku v poslednom roku prvej svetovej vojny, boli výsledkom revolučných nálad predovšetkým robotníckej triedy. Boli to hnutia zväčša živelné, ktoré nevedli vodcovia slovenskej sociálnej demokracie. Vedenie Uhorskej sociálnodemokratickej strany, ktoré so slovenskými priemyselnými i baníckymi centrami malo spojenie najmä

⁷⁵ Opočenský J., c. d., 501.

⁷⁶ Juriga F., *Kriesenie slovenského národa a slovenskej krajiny*, Trnava (bez udania roku) 143.

⁷⁷ Pozri Krofta K., *Konec starého Uherska*, Bratislava 1924, 24—25.

⁷⁸ AM, Košice 6777/1918 — XII/463.

⁷⁹ ŠA Bojnice 445, 507/1918.

prostredníctvom odborov, zúčastňovalo sa na štrajkových hnutiach pod tlakom zdola. Živelná revolučnosť slovenského ľudu vyrastala zo znásobeného vykorisťovania a útlaku, zo zhoršenej zásobovacej situácie, z hladu a biedy, z utrpenia, ktoré prinášala imperialistická vojna. Októbrová revolúcia ovplyvnila zmýšľanie ľudových más. Kusé pramene nám nedovoľujú predbežne objasniť všetky názory, s výnimkou problému navrátilcov, ktoré sa objavovali pri štrajkových hnutiach, na čele ktorých stála robotnícka trieda. Poznáme jasne požiadavky zlepšiť zásobovaciu situáciu a uzavrieť mier, s ktorými sa stretáme pri všetkých hnutiach proletariátu. Nepoznáme, do akej miery sa medzi proletariátom udomáčňovala myšlienka socializácie priemyselných podnikov a baní. V súvislosti so štrajkovým hnutím sme sa nestretli s heslom práva národov na sebaurčenie. Podľa doterajších našich poznatkov jediným verejným zhromaždením, na ktorom sa proklamovalo heslo práva národov na sebaurčenie, bolo mikulášske zhromaždenie 1. mája 1918.

Možnosť ďalších prejavov, ktoré žiadali vyriešenie národnostnej otázky, nie je vylúčená. O tom rozhodne ďalší výskum. Avšak už teraz možno povedať, že národnooslobodzovacie hnutie sa na masovom základe rozvíjalo na Slovensku v porovnaní s českým hnutím oneskorene. Súviselo to s celým historickým vývojom slovenského národa, s nedostatkom tradície štátnej nezávislosti a najmä s neobyčajne ťažkým národnostným útlakom. Slovenský ľud v dôsledku nedostatku škôl a kultúrnych inštitúcií nezasiahol v dostatočnej šírke národnovedomovací proces, ktorý bol predpokladom masového národnooslobodzovacieho boja.⁸⁰ Veľká zodpovednosť za zanedbávanie riešenia národnostnej otázky padá na vedenie Uhorskej sociálnej demokracie, ktorá si neplnila svoje internacionalistické povinnosti, nevyužívala svoje organizačné možnosti pre oslobodenie potlačených národov Uhorska, nenastolila heslo práva národov na sebaurčenie vo veľkých masových štrajkových hnutiach robotníckej triedy. No je historickou skutočnosťou, že zásluhou Októbrovej revolúcie sa heslo o práve národov na sebaurčenie dostalo aspoň medzi časť slovenskej robotníckej triedy, ktorá ho potom prenášala aj medzi ostatné vrstvy slovenského národa.

Oslobodzovací boj slovenskej robotníckej triedy nemožno redukovať iba na boj za právo národov na sebaurčenie. Podmienkou národného oslobodenia Slovákov a Čechov bol rozpad Rakúsko-uhorskej monarchie. Boj za zničenie monarchie viedli potlačené národy, a to nielen Česi a Slováci, ale aj Chorváti, Srbi, Slovinci, Ukrajinci a Rumuni. Na rozbití monarchie mal mimoriadny záujem aj proletariát všetkých národností. A práve veľké štrajkové hnutia zasádzovali monarchiu najsilnejšie údery. Preto možno povedať, že štrajkové hnutia, demonštrácie a vojenské vzbury, v ktorých na Slovensku hlavnú úlohu hral slovenský pracujúci ľud, bol významným

⁸⁰ Pozri Holotík L., *Zjednotenie Čechov a Slovákov v spoločnom štáte roku 1918*, v cit. zborníku, 275.

prínosom pre zničenie monarchie a súčasne aj prínosom pre národné oslobodenie.

Na pozadí revolučného hnutia slovenského ľudu rozvíjali sa aj národno-oslobodzovacie snahy slovenskej buržoázie. Po dlhých rozpakoch pristúpila 12. septembra 1918 k vytvoreniu Slovenskej národnej rady, ktorá mala pozostávať z dvanástich členov, z čoho jeden mal byť sociálny demokrat. V septembri prichádzali na Slovensko zprávy o živom politickom dianí v českých krajinách, o zahraničnej akcii v dohodových štátoch, o mierových podmienkach prezidenta Wilsona a ťažkých porážkach armád Ústredných mocností. Boli to dostatočne priaznivé podmienky pre rozvoj aktivity slovenskej buržoázie. Národnooslobodzovacie snahy začali rásť a vzbudzovali zvýšenú pozornosť vládnúcich kruhov monarchie. 19. októbra 1918 písal rakúsko-uhorský minister vojny uhorskému ministerskému predsedovi Wekerlemu: „Podľa zprávy došlej zo spoľahlivého miesta ministerstvu vojny priberá československé hnutie v hornom Uhorsku zo dňa na deň... Pretože som presvedčený, že Vaša Excelencia ako aj ja je preniknutá silnými momentami nebezpečia zo strany tohto hnutia pre štátne záujmy, dovoľujem si poukázať na silnenie tohto hnutia, ktorého ústredie je v Turčianskom Sv. Martine.“⁸¹ V ten istý deň, keď hlásil minister vojny do Budapešti zosilnenie československého hnutia na Slovensku, v uhorskom parlamente vystúpil s požiadavkou práva národov na sebaurčenie aj pre slovenský národ poslanec Juriga, ktorý za vojny podporoval politiku vlády.

30. októbra 1918 zišla sa v Martine pod tlakom domácich a medzinárodných udalostí Slovenská národná rada. Zhromaždenie Slovenskej národnej rady sa jednoznačne verejne prihlásilo k právu národov na sebaurčenie. V odhlasovanej rezolúcii sa hovorilo: „Slovenský národ je čiastka i rečove i kultúrnohistoricky jednotného česko-slovenského národa. Na všetkých kultúrnych bojoch, ktoré viedol český národ a ktoré ho urobili známym vo svete, mala účasť aj slovenská vetva. Pre tento česko-slovenský národ žiadame i my neobmedzené sebaurčovacie právo na základe úplnej neodvislosti.“⁸² Vyhlásenie Slovenskej národnej rady znamenalo v podstate rozchod s Uhorskom a prihlásenie sa k spoločnému štátu českého a slovenského národa. Zhromaždenie Slovenskej národnej rady sa konalo v období, keď už v Prahe bola vyhlásená 28. októbra 1918 Československá republika, o čom však na Slovensko zprávy ešte neprišli. Zasadnutie Slovenskej národnej rady sa tak stalo vyvrcholením národnooslobodzovacích snáh slovenského národa, ktoré sa začali rozvíjať po Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii.

Záverom tejto štúdie možno povedať, že Veľká októbrová socialistická revolúcia zasiahla v poslednom roku prvej svetovej vojny hlboko do ži-

⁸¹ Kriegsarchiv KM H $\frac{28-3}{3-29}$ ex 1918.

⁸² *Revoluční hnutí na Slovensku r. 1918*. Soubor svědectví a dokumentů. Uspořádal Jos. Borovička, Naše revoluce VIII, 172.

vota Slovenska. Zapôsobila na široké pracujúce masy slovenského ľudu, na robotnícku triedu a roľníctvo, pretože vyjadrovala nielen ich horúcu túžbu po mieri, ale aj ich snahu odstrániť sociálny a národnostný útlak. Vplyv Októbrovej revolúcie sa prejavil v ďalšom revolucionizovaní proletariátu i dedinského obyvateľstva, ktoré prejavovalo rozhorčenie nad zásobovaním a nad znásobením útlaku a vykorisťovania.

Bezprostredný vplyv ruských revolučných udalostí prejavil sa na Slovensku predovšetkým prostredníctvom bývalých zajatcov v Rusku, ktorí sa vracali po brest-litovskom mieri. Navrátilci zo zajatia rozširovali socialistické idey medzi slovenským obyvateľstvom a prispievali k rozkladu rakúsko-uhorskej armády. Ich činnosť vyvrcholila vo vojenských vzburách v Rimavskej Sobote, Trenčíne, Bratislave a v Kragujevací.

Zvláštny ohlas malo na Slovensku heslo práva národov na sebaurčenie, ktoré mimoriadne zdôraznila práve Októbrová revolúcia. S heslom práva na sebaurčenie národov vystúpila na Slovensku prvý raz robotnícka tlač už na konci roku 1917. Aj verejne vystúpila s týmto heslom prvý raz robotnícka trieda. Treba zdôrazniť, že slovenská robotnícka trieda stála na čele oslobodzovacieho boja napriek nepriaznivým vývojovým podmienkam. Hoci robotnícka trieda bola hybnou silou v boji proti vládnúcim triedam, v dôsledku ideologickej nezrelosti a nerozhodnosti postavila sa buržoázia ku koncu prvej svetovej vojny na čelo národnooslobodzovacích snáh. Napriek tejto skutočnosti treba však zdôrazniť, že slovenská robotnícka trieda ovplyvnená príkladom Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie zohrala v oslobodzovacom boji slovenského národa proti monarchii rozhodujúcu úlohu.

ОТКЛИКИ ВЕЛИКОЙ ОКТЯБРЬСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ В СЛОВАКИИ С КОНЦА 1917 Г. ДО ВОЗНИКЛОВАНИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Людовит Г о л о т и к

В своей статье об откликах Великой Октябрьской революции в Словакии в последний год первой мировой войны автор с начала рассматривает причины этих откликов и приходит к выводу, что трудящиеся массы и угнетенные народы всей Австро-Венгрии жили в таких же тяжелых условиях, как и трудящиеся и угнетенные народы царской России. Автор показывает особенно тяжелое положение словацкого народа и крестьянства Венгрии (где национальный гнет принял особо острые формы), которое в течение мировой войны постоянно уकुждалось.

В виду социального и национального гнета, увеличенного в период войны, Великая Октябрьская социалистическая революция во время последнего года первой мировой войны глубоко проникла в жизнь Словакии. Она оказала большое влияние на широкие трудящиеся массы словацкого народа, на рабочий класс и крестьянство, т. е. она выразила не только их горячее стремление к миру, но также и их стремление устранить социальный и национальный гнет. Влияние Октябрьской революции проявилось в дальнейшей революционизации пролетариата и крестьянства, которое проявляло свое недовольство плохим снабжением и усилением угнетение и эксплуатации.

Непосредственное влияние русских революционных событий проявилось в Словакии прежде всего при посредничестве военнопленных, которые после Брест-литовского мира возвращались из России. Возвращающиеся военнопленные распространяли социалистические идеи среди словацкого населения и тем самым содействовали разложению австро-венгерской армии. Их деятельность завершилась воинскими бунтами в Римавской Соте, Тренчине, Bratislave и Kragujevací.

Особенно горячий отклик нашел в Словакии лозунг права наций на самоопределение, ярко подчеркнутый Октябрьской революцией. С лозунгом права наций на самоопределение выступила в Словакии впервые рабочая печать, уже в конце 1917 г. и открыто впервые поднял рабочий класс этот лозунг (микулашское собрание). Необходимо подчеркнуть, что словацкий рабочий класс не смотря на неблагоприятные условия развития, стоял во главе освободительного движения. Но, хотя рабочий класс был движущей силой в борьбе против господствующих классов, в результате его идеологической незрелости и нерешительности во главе национально-освободительных стремлений в конце первой мировой войны встала буржуазия. Однако, несмотря на это, надо подчеркнуть, что словацкий рабочий класс, воодушевленный примером Великой Октябрьской социалистической революции, сыграл в освободительном движении словацкого народа против монархии решающую роль.

WIDERHALL DER GROSSEN SOZIALISTISCHEN OKTOBERREVOLUTION IN DER SLOWAKEI VOM BEGINN DES JAHRES 1917 BIS ZUR ENTSTEHUNG DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN REPUBLIK

Ludovít Holotík

Im Aufsatz über den Widerhall der Oktoberrevolution in der Slowakei im letzten Jahr des ersten Weltkrieges befasst sich der Verfasser vorerst im Vorwort mit den Ursachen dieses Widerhalls und gelangt zur Ansicht, dass die werktätigen Massen und die unterdrückten Völker in ganz Oesterreich-Ungarn in ähnlichen Verhältnissen lebten wie diejenigen im zaristischen Russland. Dabei weist der Verfasser auf die besonders schwere Lage des slowakischen Volkes und der Bauernschaft in Ungarn (wo die nationale Unterdrückung besonders scharfe Formen annahm) hin, welche sich im Verlauf des Weltkrieges noch mehr verschlimmerte.

Angesichts der sozialen und nationalen Unterdrückung, die im Verlaufe des Krieges noch gesteigert wurde, griff die Grosse Sozialistische Oktoberrevolution im letzten Jahre des ersten Weltkrieges tief in das Leben in der Slowakei ein. Sie machte tiefen Eindruck auf die breiten Massen der Werktätigen in slowakischen Volke, auf die Arbeiterklasse und die Bauernschaft, weil sie nicht nur ihre heisse Sehnsucht nach Frieden, sondern auch ihre Bemühungen zur Beseitigung der sozialen und nationalen Unterdrückung zum Ausdruck brachte. Der Einfluss der Oktoberrevolution offenbarte sich in einer weiteren Revolutionierung des Proletariats und der Dorfeinwohnerschaft, welche ihrer Entrüstung über die mangelhafte Ernährung und die gesteigerte Unterdrückung und Ausbeutung Ausdruck verlieh.

Der unmittelbare Einfluss der russischen Revolutionsereignisse zeigte sich in der Slowakei in erster Reihe durch Vermittlung der Heimkehrer aus russischer Kriegsgefangenschaft, die nach dem Friedensschluss zu Brest-Litowsk in die Heimat zurückkehrten. Diese Heimkehrer verbreiteten sozialistische Ideen unter der slowakischen Bevölkerung und trugen dadurch zum Zerfall des österreich-ungarischen Heeres bei. Den Höhepunkt erreichte ihre Tätigkeit bei den Militärrevolten in Rimavská Sobota, Trenčín, Bratislava und in Kragujevac.

Das Losungswort über das Recht der Völker auf Selbstbestimmung, das eben durch die Oktoberrevolution besonders betont wurde, fand in der Slowakei einen besonderen Widerhall. Mit dieser Losung über das Selbstbestimmungsrecht der Völker trat die Arbeiterpresse in der Slowakei bereits an der Neige des Jahres 1917 das erstemal auf. Auch öffentlich trat die Arbeiterklasse des erstemal mit dieser Losung auf. Es muss betont werden, dass die slowakische Arbeiterklasse trotz den ungünstigen Entwicklungsbedingungen in den vorderen Reihen des Be-

freiungskampfes stand. Aber trotzdem dass die Arbeiterklasse die treibende Kraft des Kampfes gegen die herrschenden Klassen war, stellte sich infolge der ideologischen Unreife und Unentschlossenheit am Ende des ersten Weltkrieges die Bourgeoisie an die führende Stelle der Bemühungen um die Volksbefreiung. Entgegen dieser Tatsache muss jedoch betont werden, dass die slowakische Arbeiterklasse unter dem Einfluss des Beispiels der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution im Befreiungskampfe des slowakischen Volkes gegen die Monarchie eine entscheidende Rolle gespielt hat.